

POLITECHNIKA WARSZAWSKA
Wydział Chemiczny
LABORATORIUM PROCESÓW TECHNOLOGICZNYCH

PROJEKTOWANIE PROCESÓW TECHNOLOGICZNYCH

Ludwik Synoradzki
Jerzy Wisiański

KONCEPCJA TECHNOLOGICZNA

KONCEPCJA TECHNOLOGICZNA

określenie liczby, kolejności i rodzajów procesów podstawowych niezbędnych do prowadzenia produkcji.

Powstaje w trakcie analizy i sprawdzania koncepcji chemicznej i jej uzupełniania o elementy wyboru metod rozdziału, sposobu prowadzenia procesu (okresowy lub ciągły), określenie warunków oraz głównych rozwiązań aparaturowych

Nie ma ostrej granicy pomiędzy tworzeniem koncepcji chemicznej i technologicznej !!!

Kolejne zmiany prowadzą do coraz to doskonalszej wizji procesu z uwzględnieniem wszystkich strumieni materiałowych.

Graficznym przedstawieniem koncepcji technologicznej jest **schemat ideowy**. Stanowi on podstawę tzw. **pracy rozwojowej** nad procesem, tzn. **zbadania wybranych procesów podstawowych** w sposób umożliwiający **powiększanie skali** (przejście od skali laboratoryjnej do skali przemysłowej) i stworzenie **schematu technologicznego**.
Dalej to **gruntowne sprawdzenie, optymalizacja i uzupełnienia** z uwzględnieniem warunków lokalnych i tzw. **zasad technologicznych**.

Wstępna koncepcja technologiczna rodzi się już w fazie opracowywania **laboratoryjnej metody technologicznej**, czy też **założeń do projektu procesowego**. Pełną koncepcję technologiczną zawiera **projekt procesowy**.

PODSTAWOWE DEFINICJE I WZORY

Procesy podstawowe

Elementarne etapy, jakie można wyróżnić w procesie produkcyjnym przemysłu chemicznego, **charakteryzujące się określonym zespołem**:

- **przemian fizycznych** → **operacje jednostkowe**
np. destylacja, krystalizacja
  - **przemian chemicznych** → **procesy jednostkowe**
np. estryfikacja, nitrowanie
- Zespół** **odpowiednio** **uszeregowanych** **procesów** **podstawowych**,
w wyniku których **z surowców i półproduktów** uzyskuje się w instalacji produkcyjnej określone **produkty**.

Proces technologiczny ciągły

Wszystkie **etapy przebiegają jednocześnie** i w określonym porządku, **parametry technologiczne nie zmieniają się w czasie**, zaś doprowadzanie surowców i półproduktów oraz odbiór produktów odbywa się równocześnie i w sposób nieprzerwany.

Proces technologiczny okresowy (periodyczny)

Etapy następują kolejno po sobie w czasie, **powtarzają się cyklicznie**, doprowadzenie surowców i półproduktów odbywa się w odstępach czasu wynikających z koncepcji technologicznej procesu, zaś **parametry procesu cyklicznie zmieniają się w czasie**.

Instalacja produkcyjna

Zespół aparatów i urządzeń (zwykle na jednej działce terenu) przeznaczonych do **prowadzenia procesu technologicznego** wg określonej koncepcji technologicznej.

Proces produkcyjny

Całokształt **czynności technicznych i organizacyjnych** wymaganych dla realizacji procesu technologicznego w odpowiedniej instalacji.

Parametr technologiczny

Wielkość fizyczna lub fizykochemiczna określająca warunki przebiegu procesu podstawowego.

Reżim (tok) technologiczny

Warunki prowadzenia procesu technologicznego wg określonej koncepcji technologicznej, charakteryzowane wartościami wszystkich parametrów technologicznych.

Zdolność produkcyjna instalacji

Maksymalna ilość produktu jaką można wytworzyć w instalacji w jednostce czasu [kg/h] [t/m-c] [t/rok].

Wydajność (produkcyjna) instalacji

Ilość produktu wytwarzana w instalacji w jednostce czasu
[kg/h] [t/m-c] [t/rok].

Wydajność bezwzględna A

Stosunek ilości produktu m_p do ilości surowca m_s zużytego do wytworzenia tej ilości produktu:

$$A = \frac{m_p}{m_s} \quad [\text{kg/kg}]$$

liczba niemianowana gdy te same jednostki lub $[\text{m}^3/\text{kg}]$, $[\text{t}/\text{m}^3]$ itp.

Wydajność względna (uzysk, sprawność) W

Miara doskonałości wykonania procesu – stosunek ilości produktu otrzymanego m_P do ilości produktu, którą można otrzymać teoretycznie, maksymalnie z tej samej ilości surowca $m_{P_{max}}$:

$$W = \frac{m_P}{m_{P_{max}}} = \frac{A}{A_{max}}$$

liczba niemianowana: ≤ 1 lub $\leq 100\%$

Wydajność względną liczy się w odniesieniu do określonego surowca, na ogół najbardziej wartościowego i występującego w niedomiarze stechiometrycznym w stosunku do pozostałych surowców.

Stopień przemiany (przereagowania, konwersji) α

Ilość substratu, która przereagowała $n_0 - n$ ($m_0 - m$) do ilości wprowadzonej w tym samym czasie n_0 (m_0)

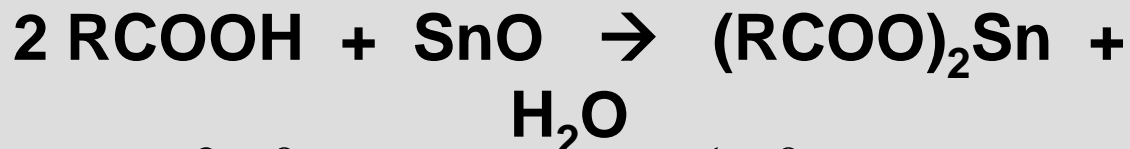
$$\alpha = \frac{n_0 - n}{n_0} \text{ [mol/mol]} = \frac{m_0 - m}{m_0} \text{ [kg/kg]}$$

gdzie: n_0, m_0 – ilości na początku pomiaru;
 n, m – ilości na końcu pomiaru.

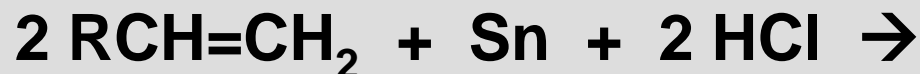
Jeżeli substraty użyto w stosunku stechiometrycznym, to α dla każdego substratu ma tę samą wartość; jeżeli nie, to α zależy od tego, dla którego substratu liczymy.

Najważniejszy jest oczywiście stopień przereagowania α liczony dla substratu występującego w niedomiarze.

Przykład:

$$\alpha_{\text{RCOOH}} = \frac{2-0}{2} = \alpha_{\text{SnO}} = \frac{1-0}{1} = 100\%$$

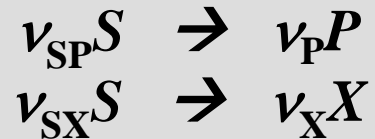
Nadmiar
substratu

+10%

+20%

$$\alpha_{\text{R}} = \frac{2,2 - 0,2}{2,2} = 91\% \quad \alpha_{\text{Sn}} = \frac{1 - 0}{1} = 100\% \quad \alpha_{\text{HCl}} = \frac{2,4 - 0,4}{2,4} = 83\%$$

Selektywność σ

gdzie:

- S, P, X – odpowiednio surowiec, produkty pożądane i niepożądane;
- v_{SP}, v_{SX}, v_P, v_X – liczby moli w równaniach stechiometrycznych;
- n_{S0}, n_{P0} – początkowe ilości substratu i pożądanego produktu [mol];
- n_S, n_P – końcowe ilości substratu i pożądanego produktu [mol].

Ilość pożądanego produktu, która powstała $(n_P - n_{P0})/v_P$ **do ilości substratu, która przereagowała** w tym samym czasie $(n_{S0} - n_S)/v_{SP}$ w złożonej przemianie chemicznej:

$$\sigma = \frac{n_P - n_{P0}}{n_S - n_{S0}} \frac{v_{SP}}{v_P}$$

W oparciu o w/w oznaczenia stopień przemiany można określić jako:

$$\alpha = \frac{n_{S0} - n_S}{n_{S0}}$$

oraz względną wydajność reakcji jako:

$$\eta = \frac{n_P - n_{P0}}{n_{S0}} \frac{V_{SP}}{V_P} \quad \sigma = \frac{n_P - n_{P0}}{n_S - n_{S0}} \frac{V_{SP}}{V_P}$$

stąd widać, że wielkości te są ze sobą powiązane zależnością:

$$\eta = \sigma \times \alpha$$

Stopień przemiany opisuje postęp reakcji i jest związany z określonym miejscem (w reaktorze ciągłym) czy momentem czasu (w reaktorze periodycznym), natomiast **wydajność reakcji** (zwana także wydajnością surowcową procesu) **informuje o ostatecznym rezultacie przemian.**

Szybkość reakcji chemicznej r

Szybkość zmiany liczby moli dowolnie wybranego reagenta w układzie reakcyjnym, najczęściej odnosi się ją do jednostki objętości układu reagującego

$$r_i = \frac{1}{V} \frac{dn_i}{d\tau}$$

gdzie: n_i – liczba moli składnika i znajdującego się w układzie reakcyjnym o objętości V w chwili τ (zał. układ jednorodny)

ZASADY TECHNOLOGICZNE

określają sposoby najbardziej ekonomicznego i najszybszego prowadzenia procesów przy **maksymalnym wykorzystaniu surowców**, **minimalnym zużyciu energii** i uzyskiwaniu dużej wydajności produktów z jednostki objętości aparatury.

za prof. Bretsznajderem można wymienić następujące zasady:

- Najlepszego wykorzystania **różnic potencjałów**,
- Najlepszego wykorzystania **surowców**,
- Najlepszego wykorzystania **energii**,
- Najlepszego wykorzystania **aparatury**,
- **Umiaru technologicznego.**

Z. NAJLEPSZEGO WYKORZYSTANIA RÓŻNIC POTENCJAŁÓW

jak najlepsze wykorzystanie siły napędowej,
gwarantującej szybki przebieg procesu.

$$\text{Szybkość} = \frac{\text{siła napędowa}}{\text{opór}}$$

szybkość – np. szybkość reakcji chemicznej, wymiany ciepła, dyfuzji, czy przepływu;

siła napędowa – różnica potencjałów – oddalenie od stanu równowagi
np. różnica stężeń, temperatury, ciśnienia,
siły ciężkości wynikająca z różnicy gęstości itp.;

opór – dyfuzyjny, termiczny, tarcia itp.

Zasada główna, służąca do **weryfikacji trzech Z. pozostałych** (najlepszego wykorzystania **surowców**, **energii** i aparatury).

Z. NAJLEPSZEGO WYKORZYSTANIA SUROWCÓW

Jak najlepsze wykorzystanie surowców jest niezwykle ważnym zagadnieniem zarówno technologicznym, jak i ekonomicznym, gdyż koszt surowców stanowi dużą część (nawet ok. 50%) technicznego kosztu wytwarzania (TKW).

Ma ono również duże znaczenie dla ochrony środowiska naturalnego, co wynika z reguł bilansu masowego.

W myśl zasady **najlepszego wykorzystania surowców**:

- ✓ **analizujemy bilanse materiałowe** porównując teorię z wynikami badań laboratoryjnych i 1/2-technicznych;
- ✓ **stosujemy odpowiedni nadmiar reagentów** w stosunku do stechiometrii;
- ✓ **maksymalnie ograniczamy reakcje uboczne** stosując odpowiednie katalizatory, typów reaktorów, parametry procesu;
- ✓ **stosujemy przeciwprąd materiałowy** gdy występuje granica rozdziału faz a fazy różnią się gęstościami
→ duża szybkość przenikania masy, np. wieża absorpcyjna HCl, ekstrakcja ciecz-ciecz, ługowanie ciał stałych;
- ✓ **regenerujemy i zawracamy reagenty** (gdy uzasadnione ekon):

Z. NAJLEPSZEGO WYKORZYSTANIA ENERGII

Analiza racjonalnego wykorzystania energii często decyduje o opłacalności koncepcji technologicznej.

W celu porównania proponowanych rozwiązań wykonuje się **wstępny bilans cieplny**, który można przedstawić w formie wykresu strumieniowego Sankeya (analogicznie do bilansu materiałowego).

Pamiętajmy o możliwości **wielokrotnego wykorzystania ciepła**. Klasyczny przykład **wyparki wielodziałowe** → kolejny dział (aparat wyparny) ogrzewa się oparami wychodzącymi z aparatu poprzedniego, wykorzystując zależność temperatury wrzenia od ciśnienia i stężenia substancji rozpuszczonej.

Odzyskiwanie ciepła prowadzi się, gdy mamy **ogrzać** jakiś materiał, a jednocześnie w innym miejscu procesu, inny materiał należy **ochłodzić**.

Przykładowo podgrzewa się surowiec kierowany do procesu, gorącym produktem opuszczającym reaktor.

Szczególnie ważne **wykorzystanie ciepła reakcji egzo**.

Bardzo istotny jest **dobór względnych kierunków przepływu strumieni**, czynników wymieniających ciepło.

Stosując **przeciwprąd** możemy ogrzać **do wyższej temperatury**, ale **nie zawsze jest to korzystne** (patrz: zasada umiaru technologicznego).

TECHNICZNIE: wymiana ciepła **przeponowa** lub **bezprzeponowa**.

→ **Ciepło produktów reakcji** wykorzystuje się do podgrzania surowców lub do produkcji pary wodnej w kotłach, a ciepło frakcji z kolumn rektyfikacyjnych do podgrzania surowca. → zmniejszenie zużycia gazu w palnikach pieca.

→ **Strumienie w różnych fazach**, np. gazy spalinowe ogrzewają materiał stały ładowany do pieca lub palnik zanurzeniowy do zatężania roztworów wodnych.

wymiana przeponowa z czynnikiem pośrednim

– sposób specjalny, np. w celu zapewnienia bezpieczeństwa.

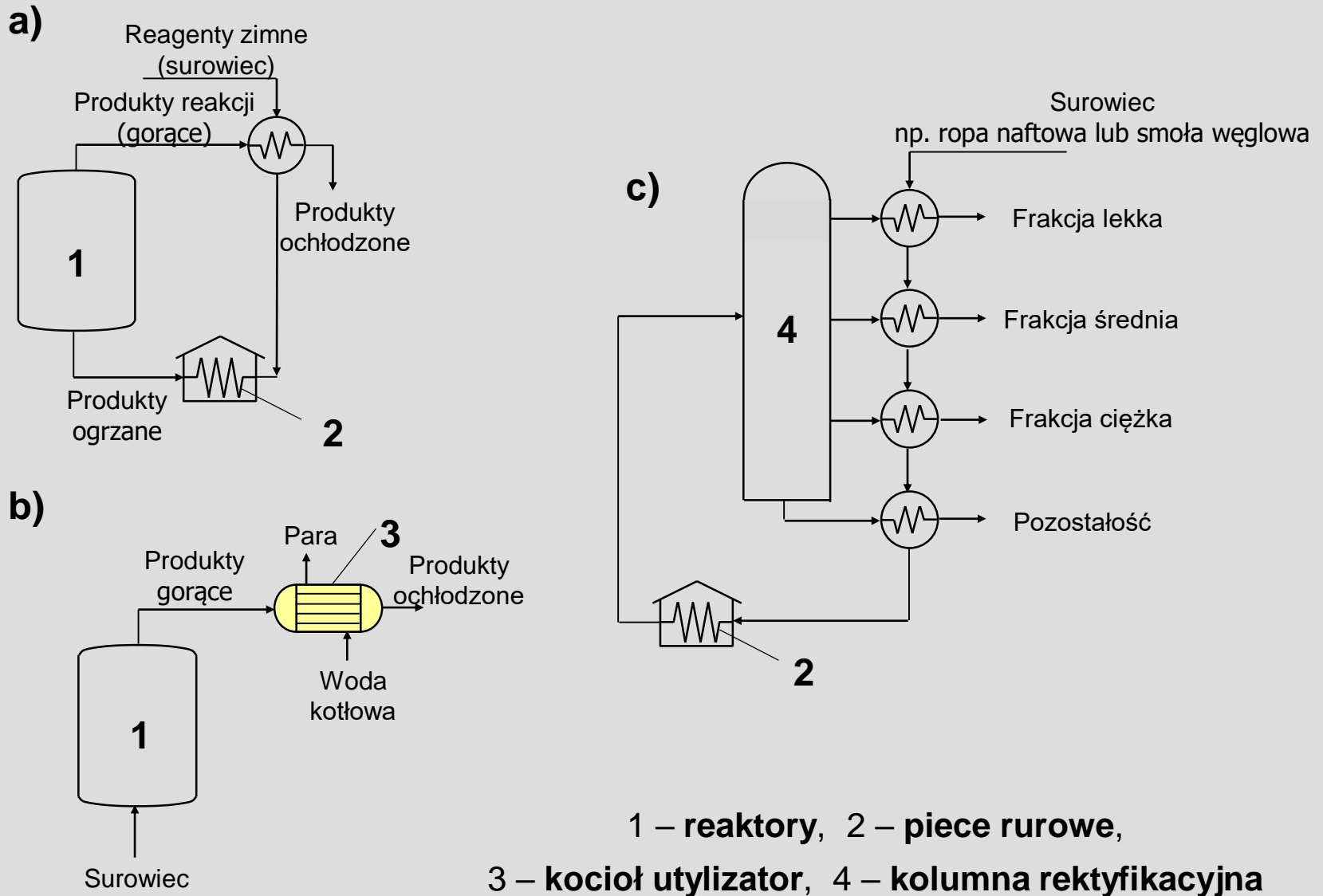
→ nie chcąc ryzykować gwałtownej reakcji czy wręcz wybuchu w przypadku wystąpienia nieszczelności aparatury i kontaktu wody (pary wodnej) ze związkami podatnymi na hydrolizę (chlorek tionylu, związki metaloorganiczne) → **czynnik pośredni** ciecz obojętna chemicznie w stosunku do obu strumieni wymieniających ciepło np. **olej**.

Bardzo istotne jest **ograniczenie strat cieplnych** do otoczenia. Osiąga się to przez stosowanie możliwie **niewielkich różnic temperatur** pomiędzy przestrzenią procesową a otoczeniem oraz **właściwą izolację termiczną**.

Dla reakcji egzotermicznych korzystne są duże aparaty, gdy trzeba utrzymać wysoką temperaturę w przestrzeni reakcyjnej.

Ilość ciepła wydzielana w reakcji egzo jest proporcjonalna do **objętości aparatu**, natomiast **wielkość strat cieplnych** jest proporcjonalna do jego **powierzchni zewnętrznej**.

Sposoby odzyskiwania ciepła stosowane w procesach produkcyjnych przemysłu chemicznego

Z. NAJLEPSZEGO WYKORZYSTANIA APARATURY

Opracowując **konceptję technologiczną**, zawsze dążymy do jej zrealizowania **jak najmniejszym nakładem środków inwestycyjnych**. Projektowana aparatura i urządzenia powinny być jak najlepiej wykorzystane, a więc zapewniona **maksymalna wydajność produktu z jednostki objętości aparatury**.

Podstawowy czynnik, który należy brać tu pod uwagę, to **osiągnięcie możliwie największych szybkości procesów i operacji jednostkowych** zachodzących w aparatach.

Szybkość reakcji chemicznej ogranicza najmniejsza szybkość jednego z trzech elementarnych procesów:

- **właściwej przemiany chemicznej** (obszar kinetyczny);
- **dyfuzji reagentów** (w układach niejednorodnych);
- **wymiany ciepła** (lub ogólnie wymiany energii).

W celu osiągnięcia **dużej szybkości reakcji** korzystnie jest prowadzić **proces w stanie oddalonym od równowagi** (nadmiar substratów).

Potem wydzielamy nieprzereagowane surowce i zwracamy je do procesu. Tak realizujemy obieg surowców – jest to typowa metoda technologiczna, stosowana często w przemyśle (np. synteza amoniaku z azotu i wodoru).

Żeby zastosować odpowiednie rozwiązania techniczne musimy wiedzieć **jakie opory limitują przebieg procesu.**

1. Opór kinetyczny zmniejszamy **podwyższając** **szybkości** reakcji przez zastosowanie **katalizatora** lub możliwie **wysokiej temperatury.**

2. Opór dyfuzyjny – rozwiązania konstrukcyjne i parametry, powinny **zmniejszać opory przenoszenia masy i ciepła**, np. **zwiększenie** **szybkości ruchu faz** względem siebie, **powierzchni zetknięcia faz**, **burzliwości przepływu.**

3. Proces wymiany ciepła – dążymy do **rozwnięcia powierzchni** tej wymiany, **zwiększenia różnicy temperatur** (zgodnie z zasadą maksymalnego wykorzystania różnic potencjałów) lub **zmniejszenia oporów wymiany** (np. poprzez **zwiększenie prędkości przepływów**).

Osiągnięcie celu jakim jest jak **najlepsze wykorzystanie aparatury**, to nie tylko **problemem techniczny** lecz również **organizacyjny**.

→ Dążenie do zapewnienia ciągłości pracy aparatów i urządzeń.

W przypadku **procesów periodycznych** zadanie polega na **odpowiednim ułożeniu harmonogramu** pracy tak, aby **ograniczyć** do minimum **przerwy w wykorzystaniu aparatury**.

Prowadzenie procesu w **sposób ciągły eliminuje** szereg czynności charakterystycznych dla procesu periodycznego takich jak **przygotowanie aparatury, załadunek surowców, doprowadzenie układu do warunków procesowych, czynności końcowe i wyładunek produktu**.

Procesy ciągłe mają wiele zalet w stosunku do okresowych, jak np:

- brak przerw w produkcji,
- łatwość automatyzacji bo warunki stacjonarne,
- mniejsza wielkość aparatury i budynków produkcyjnych,
- łatwiejsza mechanizacja czynności.

Należy jednak pamiętać, że o wyborze metody ciągłej lub periodycznej, oprócz zasady najlepszego wykorzystania aparatury, decyduje cały szereg innych czynników technologicznych i ekonomicznych.

Bardzo ważnym kryterium jest tu przewidywana wielkość produkcji.

Z. UMIARU TECHNOLOGICZNEGO

Jest to **zasada kompromisu**, która mówi, że **zasady technologiczne należy stosować we wzajemnym powiązaniu**, gdyż coś, co jest korzystne z jednego punktu widzenia może być niekorzystne z drugiego.

Dla każdego procesu należy wybrać optymalne parametry.

Przykłady:

Absorpcja gazu w cieczy połączona z reakcją silnie egzotermiczną. Zbyt duże rozwinięcie powierzchni kontaktu międzyfazowego jest niekorzystne ze względu na ograniczenie możliwości odbioru ciepła. Należy określić optymalną wielkość powierzchni tak aby zapewnić maksymalną szybkość absorpcji w danych warunkach odbioru ciepła z układu.

Przeciwny ruch materiałów jest najbardziej efektywny w suszeniu gorącymi gazami, ale gdy sucha substancja może ulegać rozkładowi bezpieczniej jest zastosować współprąd.

Stosowanie maksymalnych prędkości przepływów, w celu zwiększenia szybkości procesów przenikania ciepła i masy, powoduje wzrost oporów i kosztów przetłaczania płynów.

Jeśli dla określonej reakcji stała równowagi chemicznej jest wysoka w niskiej temperaturze, to z kolei szybkość reakcji może być tak mała,

że praktycznie uniemożliwi jej przebieg w racjonalnym czasie.

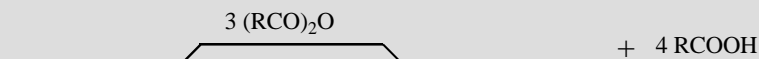
We wszystkich podobnych przypadkach musimy szukać **optymalnego rozwiązania**, zazwyczaj **kompromisu** pomiędzy **sprzecznymi czynnikami** zarówno **technologicznymi**, jak i **ekonomicznymi**.

→ **Jest to istotą zasady umiaru technologicznego.**

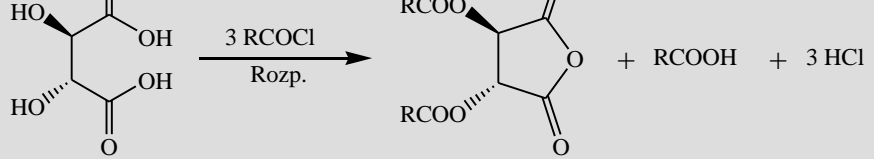
Odpowiednie uwzględnienie zasad technologicznych jest zawsze warunkiem prawidłowego zaprojektowania i późniejszej efektywnej i ekonomicznej eksploatacji instalacji produkcyjnych przemysłu chemicznego.

Koncepcje chemiczne i technologiczne otrzymywania bezwodników i kwasów diacylowinowych

A:

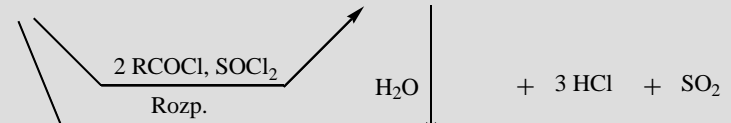

B:

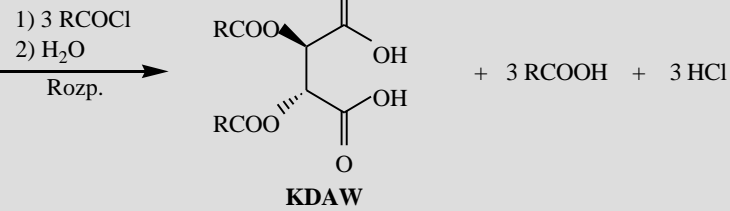
Acylowanie – dehydratacja

C:

Hydroliza

D:

A: **jeśli RCOOH ciekły** (rozp.) np. octowy (+) brak HCl, prosty rozdział przez dest/kryst (-) st wyk grup acyl

B: **z tanich chlorków** (benzoilu), jeśli RCOOH łatwo oddzielić od BDAW, od 1880

C: **z drogich chlorków** (anizoilu) (+) st wyk grup acyl, bez RCOOH, (-) HCl / SO₂

L. Synoradzki, U. Bernaś, P. Ruśkowski, **Tartaric Acid and its *O*-Acyl Derivatives. Part 1. Synthesis of TA and *O*-Acyl TAs and Anhydrides**, *Org. Prep. Proced. Int.*, **2005**, 37 (1) 37–63

D: **"Hydroliza bezpośrednia"** BDBW w toluenie, bez jego wydzielania **92%** know how PW WP/53/93 (1993)

Co się podobało, a co nie

Jurek skończył przed ZASADAMI, ja do końca z wieloma dygresjami